

DE LANGE WEG NAAR HUIS

Patrik Svensson

De lange weg naar huis

OVER EEN VADER, EEN ZOON EN DE PALING

Uit het Zweeds vertaald door Geri de Boer

2019

THOMAS RAP
AMSTERDAM

Deze uitgave is tot stand gekomen met financiële steun
van de Swedish Arts Council.

KULTURRÅDET

Copyright © Patrik Svensson
Copyright Nederlandse vertaling © 2019 Geri de Boer
Oorspronkelijke titel *Ålevangeliet*
Oorspronkelijke uitgever Albert Bonniers Förlag, Stockholm
Omslagontwerp Moker Ontwerp
Foto auteur Emil Malmberg
Vormgeving binnenwerk Peter Verwey, Heemstede
Druk Wilco, Zutphen
ISBN 978 94 004 0458 8
NUR 320

thomasrap.nl

*Later in the same fields
He stood at night when eels
Moved through the grass like hatched fears*

– SEAMUS HEANEY

Inhoud

De paling	9
Bij de rivier	15
Aristoteles en de paling die uit de modder voortkwam	22
Een paling in de ogen kijken	37
Sigmund Freud en de palingen van Triëst	43
Illegaal vissen	58
De Deen die de paaigrond van de paling vond	62
Tegen de stroom in zwemmen	80
Mensen die op paling vissen	86
De paling te slim af zijn	100
De griezelige paling	105
Dieren doden	126
Het leven onder water	135
Een fuik zetten	163
De lange weg naar huis	172
Een dwaas worden	194
De paling ontvalt ons	204
In de Sargassozee	230
<i>Dankwoord</i>	245
<i>Bronnen</i>	247

De paling

De geboorte van de paling vindt plaats in de Sargassozee. Deze plek in het noordwestelijk deel van de Atlantische Oceaan is hiervoor in alle opzichten ideaal. De Sargassozee is namelijk niet zozeer een duidelijk gedefinieerd water als wel een zee in een zee. Waar hij begint en waar hij ophoudt, is niet zo gemakkelijk te zeggen, want deze zee laat zich niet vangen in de gebruikelijke wereldse afmetingen. Hij ligt een stukje ten noordoosten van Cuba en de Bahama's, ten oosten van de Noord-Amerikaanse kust, maar hij is ook in beweging. Met de Sargassozee is het net als met een droom: je kunt bijna nooit zeggen wanneer je er precies in verzeild raakte en wanneer je er weer uit kwam; het enige wat je weet, is dat je er bent geweest.

Die grilligheid wordt veroorzaakt doordat de Sargassozee nergens aan het vasteland grenst, maar slechts wordt afgebakend door vier machtige stromingen. In het westen de levenwekkende Golfstroom, in het noorden de Noord-Atlantische Stroom, in het oosten de Canarische Stroom en in het zuiden de Noord-Atlantische Equatoriale Stroom. Over een oppervlak van vijf miljoen vierkante kilometer draait de Sargassozee als een warme, trage wereling binnen deze gesloten cirkel van oceaanstromingen. Wat hier binnenkomt, komt er niet altijd zomaar weer uit.

Het water is diepblauw, helder en op sommige plaatsen wel tot zeventuizend meter diep. Aan de oppervlakte drij-

ven enorme matten van een plakkerige bruinwiersoort die *Sargassum* heet en waaraan de zee haar naam te danken heeft. Plakken grove zeewier van duizenden meters lengte bieden leven en bescherming aan tal van wezens: kleine ongewervelde dieren, vissen en kwallen, schildpadden, garnalen en krabben. Dieper in het water gedijen allerlei zeegrassen en andere planten. Het wemelt daar in het donker van het leven, als in een bos in de nacht.

In deze zee wordt de Europese aal, *Anguilla anguilla*, geboren. Hier spelen in de lente de geslachtsrijpe palingen, en hier leggen en bevruchten ze hun eitjes. Hier ontstaat, beschermd door de diepe duisternis, een klein, op een larve lijkend wezentje met een ontsierend klein kopje en slecht ontwikkelde ogen. Dit diertje, dat slechts een paar millimeter lang, plat en vrijwel volledig doorzichtig is, wordt een *leptocephalus*-larve genoemd, of ook wel ‘wilgenbladlarve’, omdat het op een wilgenblad lijkt. Dit is het eerste levensstadium van de paling.

Het doorschijnende wilgenblaadje gaat meteen op reis. Op de Golfstroom drijft het enkele duizenden kilometers over de Atlantische Oceaan naar de kusten van Europa. De tocht kan wel drie jaar duren, en in die tijd groeit de larve langzaam, millimetertje voor millimetertje, als een langzaam opzwellend blaasje, en als hij na al die tijd Europa bereikt, ondergaat hij zijn eerste metamorfose en verandert hij in een glasaal. Dit is het tweede levensstadium van de paling.

Glasalen zijn, net als hun op een wilgenblad lijkende vroegere ik, bijna helemaal doorzichtig. Ze zijn zes of zeven centimeter lang, dun en kronkelig, en transparant alsof er in hun lichaam nog geen ruimte is voor kleur of zonde. Ze zien eruit, schreef marien bioloog en auteur Rachel Carson, als ‘dunne glazen staafjes, nog geen vinger lang’.

Ze zijn heel fragiel en ogenshijnlijk weerloos, en worden door sommigen, bijvoorbeeld de Basken, als lekkernij beschouwd.

Als de glasalen bij de Europese kusten aankomen, trekken de meeste al snel naar de rivieren, waar ze zich vrijwel onmiddellijk aanpassen aan een leven in zoet water. Hier ondergaan de alen opnieuw een metamorfose en veranderen ze in gele alen. Ze gaan op wormen lijken en krijgen spieren. Hun ogen zijn klein en in het midden duidelijk donker. De kaken worden breed en sterk. De kieuwopeningen zijn klein en liggen bijna helemaal verborgen. De dieren hebben smalle, zachte vinnen over de hele lengte van zowel de boven- als de onderkant. De huid wordt gepigmenteerd, krijgt bruin-, geel- en grijsgeschakeerde kleuren en wordt bedekt met schubben die zo klein en zacht zijn dat ze niet te zien en niet te voelen zijn, als een ingebouwd pantser. De glasaal was teer en broos, maar de gele aal is sterk en stevig. Dit is het derde levensstadium van de paling.

De gele aal trekt rivieren, beken en sloten in; hij kan zich voortbewegen door de ondiepste en dichtst begroeide waterloopjes, maar ook door kolkend water, door troebele meertjes en kalme beekjes, door woeste rivieren en warme poeltjes. Als het nodig is, kan hij ook door moerassen en sloten zwemmen. Hij laat zich nergens door weerhouden, en als er geen andere alternatieven meer over zijn, kan hij zelfs aan land gaan, zich door gras en struikgewas slingeren en een uur onderweg zijn naar ander water. De paling is dus een vis die zich niet houdt aan de meest elementaire vereisten van het vis-zijn. Misschien wéét hij niet eens dat hij een vis is.

Hij kan honderden kilometers trekken, onvermoeibaar en in allerlei omstandigheden, totdat hij opeens besluit

dat hij thuis is. Hij stelt geen erg hoge eisen aan die woning, het is een milieu dat hij leert kennen en verdraagt, en waaraan hij zich aanpast – een rivier of een meertje met een modderige bodem en bij voorkeur een paar stenen of holtjes waarin hij zich kan verstoppen, en voldoende eten – maar als hij zijn woonplaats eenmaal heeft gevonden, blijft hij daar jaar in jaar uit en beweegt hij zich normaal gesproken binnen een straal van hooguit een paar honderd meter. Als hij door externe factoren ergens anders heen moet, keert hij zo snel mogelijk terug naar zijn gekozen woonplaats. Palingen die bij wijze van experiment werden gevangen, voorzien van radiozendertjes en kilometers verderop weer vrijgelaten, zwommen binnen een week terug naar de exacte plek waar ze gevangen waren. Niemand weet hoe ze de weg kunnen vinden.

De gele aal is solitair. Hij brengt zijn actieve leven doorgaans in eenzaamheid door en laat de jaargetijden bepalen wat hij doet. Maar als het koud is, kan hij tijdenlang doodstil in de modderige bodem liggen, volkomen passief, en dan wordt hij af en toe omringd door andere palingen, en dan liggen ze daar als een haastig in elkaar geflanste kluwen.

De gele aal jaagt bij voorkeur 's nachts. In de schemering stijgt hij op uit het bodemsediment en gaat hij op zoek naar voedsel. Hij eet alles wat hij tegenkomt: wormen, larven, kikkers, slakken, insecten, kreeften, vis, als de kans zich voordoet ook kleine muizen en vogeljongen. Hij is zelfs een aaseter.

In deze geelbruine gedaante, in een afwisseling van activiteit en passiviteit, brengt de paling het grootste deel van zijn leven door. Zonder uitgesproken doelbewustheid, afgezien van het dagelijkse zoeken naar voedsel en bescherming. Alsof het leven vooral een wachten is, alsof de zin

ervan in de tussenpozen ligt of in een abstracte toekomst die slechts met geduld kan worden bespoedigd.

En het is een lang leven. Een paling die ziekte en ongeluk weet te vermijden, kan wel vijftig jaar op een en dezelfde plek leven. In Zweden zijn palingen in gevangenschap bewijsbaar meer dan tachtig jaar oud geworden. Er zijn zelfs mythen en volksverhalen over alen die ver boven de honderd zijn geworden. Als de paling het doel van zijn bestaan, dat wil zeggen de voortplanting, wordt onthouden, lijkt hij wel eindeloos te kunnen blijven leven. Alsof hij eeuwig zou kunnen blijven wachten.

Maar er komt een moment in zijn leven, waarschijnlijk na vijftien tot dertig jaar, waarop de in het wild levende paling besluit zich te gaan voortplanten. Waar dat besluit vandaan komt, weten we niet, maar als het eenmaal is genomen komt er een abrupt einde aan het wachtende bestaan van de aal en verandert zijn leven totaal. Hij trekt weer naar zee en ondergaat intussen zijn laatste metamorfose. De vale, onbepaald geelbruine kleur van de huid verdwijnt, de nuances worden scherper en helderder, de rug wordt zwart en de flanken worden zilverachtig, met duidelijke lijnen. Het lijkt wel of zijn hele wezen getekend wordt door deze plotselinge doelbewustheid. De gele aal wordt een zilveraal (ook wel: schieraal). Dit is het vierde levensstadium van de paling.

Als de lente komt met haar beschermende duisternis, trekt de zilveraal naar de Atlantische Oceaan en vervolgens naar de Sargassozee. En alsof het een bewuste handeling is, past zijn lichaam zich volkomen aan de vereisten voor deze reis aan. Nu pas ontwikkelt het voortplantingsorgaan van de paling zich, de vinnen worden langer en sterker om sneller te kunnen zwemmen, de ogen worden groter en kleuren blauw om beter te kunnen zien in de

diepte van de zee, de spijsvertering stopt met functioneren, de maagzak lost op en alle energie die de paling nodig heeft, moet uit de vetreserves komen; zijn lijf vult zich met kuit of hom. Niets in zijn conditie mag de zilveraal afleiden van het gestelde doel.

Hij zwemt wel vijftig kilometer per dag, soms op een diepte van duizend meter, en het is een reis waarover de mens nog altijd heel weinig weet. Misschien duurt het een halfjaar, misschien stopt hij onderweg om een winterslaap te houden. Gebleken is dat een schieraal in gevangenschap wel vier jaar kan leven zonder ook maar iets te eten.

Het is een lange, ascetische reis, waarvan de navigatie plaatsvindt met een onverklaarbare existentiële doelbewustheid. Maar eenmaal in de Sargassozee komt de paling opnieuw thuis. Onder de rusteloze plakken zeegrassen en wieren worden de eitjes bevrucht. Daarmee is de paling klaar, zijn leven is volbracht en hij sterft.

Bij de rivier

Paling vissen heb ik geleerd van mijn vader – in het riviertje dat langs de akkers stroomde waar het huis stond waar hij was opgegroeid. We reden er in de augustusschemering met de auto naartoe, sloegen links af van de landweg die over de rivier heen ging, en gingen een klein weggetje op dat eigenlijk alleen maar bestond uit een tractorspoor dat een steile helling af ging en daarna parallel liep aan het water. Links van ons lagen de zaailanden; de rijpe tarwe kwam met een schrapend geluid tegen de auto. Rechts van ons het hoge, zacht ruisende gras. Daar, achter het gras, lag het water: een ongeveer zes meter brede, kalm stromende rivier, die zich in het laatste zonlicht als een zilveren ketting door het groen slingerde.

We reden de weg langzaam af tot aan de stroomversnelling, waar het water geschrokken over de keien en langs de oude scheve wilgenboom wervelde. Ik was zeven jaar en we hadden die weg al vaker genomen. Waar de wielsporen ophielden en een muur van ondoordringbare planten voor ons opdoemde, zette papa de motor uit; het werd donker en doodstil, afgezien van het zachtmoedige gemormel van het water. We hadden allebei rubberlaarzen en een olieachtige, waterdichte broek aan – de mijne geel en de zijne oranjegeel –, we haalden twee zwarte emmers met vistuig en een blikje wormen uit de kofferbak en gingen op weg.

Langs de rivier was het gras nat en weerbarstig, en het

kwam tot boven mijn hoofd. Papa liep voorop en maakte stampend een paadje, en de planten sloten zich als een boog boven mij terwijl ik achter hem aan kwam. Er vlogen vleermuizen over de rivier, geluidloos, als zwarte schrifttekens aan de hemel.

Na een meter of veertig stopte mijn vader. Hij keek om zich heen. ‘Hier is het wel goed,’ zei hij.

Er ging een steil, modderig paadje naar beneden, naar de rivier. Zette je een voet verkeerd, dan kon je omvallen en pardoes in het water glijden. Het was al donker aan het worden.

Mijn vader hield het gras met één hand opzij en stapte voorzichtig zijdelings naar beneden. Toen draaide hij zich om en stak hij zijn hand naar mij uit. Ik pakte die en ging met dezelfde weloverwogen voorzichtigheid achter hem aan. Aan het water stampten we samen een stukje grond plat en zetten daar onze emmers neer.

Ik imiteerde mijn vader, die een tijdje zwijgend het water stond te bekijken, volgde zijn blik en verbeeldde me dat wat ik zag, was wat hij ook zag. We wisten natuurlijk niet met zekerheid of dit een goede stek was. Het water was donker; hier en daar stak er een bosje dreigend zwaaiend riet uit op, maar alles onder het oppervlak was onzichtbaar voor ons. We wisten het dus niet, maar we dachten van wel – soms moet je erin geloven. Daar gaat het bij vissen immers vaak om.

‘Ja, hier is het wel goed,’ herhaalde mijn vader. Hij draaide zich naar mij om, ik haalde een lange lijn tevoorschijn en gaf hem die. Hij prikte de steel in de grond, draaide de lijn snel af, pakte de haak en haalde zorgvuldig een dikke regenworm uit het blikje. Hij beet op zijn lip, bekeek de worm zorgvuldig in het licht van zijn zaklamp, reeg hem aan de haak, hield die voor zijn gezicht, deed alsof hij

spuugde en zei ‘*tvi, tvi,*’ altijd twee keer, waarna hij hem met een zwiepje in het water gooide. Hij bukte en voelde aan de lijn: die moest gespannen staan en niet te ver afdrijven met de stroming. Toen kwam hij weer overeind, zei ‘zo ja’, en we klommen het modderpaadje weer op.

Wat wij lange lijnen noemden, was eigenlijk iets anders. Met een ‘lange lijn’ wordt meestal een lange lijn bedoeld met veel haken en daartussen het zinklood. Onze variant was primitiever. Mijn vader maakte hem door een plankje aan de ene kant met een bijl puntig te maken. Hij sneed een stuk dik nylondraad af – vier, vijf meter – en bond dat aan het ene uiteinde van het plankje vast. De zinkloeden maakte hij door gesmolten lood in een stalen buis te gieten, dat hard te laten worden en dan de buis in stukjes van een paar centimeter te zagen en er een gat doorheen te boren. Het zinklood zat een paar decimeter boven het eind van de lijn, en helemaal onderaan zat een vrij grote enkele haak. Het plankje werd in de grond geprikt en de haak met de worm lag op de bodem van de rivier.

Wij hadden meestal zo’n tien, twaalf lange lijnen, die we aasden en een voor een, met tien meter tussenruimte, in het water gooiden. Elke keer de steile oever op en af, elke keer dezelfde procedure, dezelfde ingestudeerde handreiking, dezelfde gebaren en hetzelfde ‘*tvi, tvi*’.

Wanneer de laatste lijn was geaasd liepen we dezelfde weg terug, de oever op en af, om ze allemaal nog een keer te controleren. We voelden voorzichtig aan de lijn of we niet al beet hadden, bleven nog even zwijgend staan om de omgeving op ons te laten inwerken en om ons instinct ons ervan te laten overtuigen dat dit een goede stek was, dat hier wel iets zou gaan gebeuren als we maar geduld hadden. Als de laatste was gecontroleerd en het bijna helemaal donker was, en de geluidloze vleermuizen alleen nog

te zien waren wanneer ze snel door de maneschijn fladderden, klommen we de oever weer op, liepen terug naar de auto en reden naar huis.

Ik kan me niet herinneren dat we, wanneer we daar bij de rivier waren, ooit over iets anders praatten dan over paling en hoe je die het best kunt vangen. Ik kan me eigenlijk niet herinneren dat we überhaupt praatten.

Dat kan komen doordat we dat niet deden. Want we bevonden ons op een plaats waar de behoefte aan praten beperkt was, een plaats waarvan het karakter het best tot zijn recht kwam in stilte. De weerspiegelingen van de maneschijn, het ruisende gras, de schaduwen van de bomen, het monotone geluid van het stromende water en de vleermuizen die als asterisken over dat alles heen vlogen. Je moest behoedzaam zijn om zelf deel van dat geheel te worden.

Het kan natuurlijk ook komen doordat ik het me verkeerd herinner. Want het geheugen is bedrieglijk en selectief, en laat dingen weg. Wanneer we teruggaan naar een scène uit het verleden is het lang niet zeker dat we ons het belangrijkste, het relevantste herinneren; we herinneren ons dat wat het best in ons beeld past. De herinnering schildert een tafereel waarin de verschillende details elkaar moeten aanvullen. De herinnering staat ons geen kleuren toe die vloeken met de achtergrond. Laten we dus zeggen dat we zwegen. Ik weet toch niet waarover we anders hadden moeten praten.

We woonden op slechts enkele kilometers van de rivier en wanneer we 's avonds laat thuiskwamen, trokken we

op het trappetje naar de voordeur onze laarzen en onze visbroeken uit. Daarna ging ik meteen naar bed. Ik sliep snel in, en even na vijf uur in de ochtend maakte mijn vader me weer wakker. Hij hoefde niet veel te zeggen. Ik stond direct op, kleetde me aan en een paar minuten later zaten we al in de auto.

Bij de rivier kwam de zon net op. Het ochtendgloren kleurde de onderkant van de lucht dieporanje, en het water leek met een ander geluid te stromen, helderder en lichter, alsof het net uit een zoete slaap was ontwaakt. Er klonken ook andere geluiden om ons heen. Een merel zong het hoogste lied, een wilde eend landde met een onhandige plons in het water, een reiger vloog geluidloos spiedend over de rivier, met zijn grote snavel als een dolk in de aanslag.

We liepen door het vochtige gras en stampden weer zijdelings de oever af naar de eerste lijn. Mijn vader wachtte op me en we stonden stil te kijken naar de spanning van de lijn, zochten naar beweging en tekenen van activiteit onder water. Mijn vader bukte en legde zijn hand op de lijn. Toen kwam hij weer overeind en schudde zijn hoofd. Hij haalde de lijn in en liet me de haak zien. De worm was er helemaal afgeschraapt, waarschijnlijk door sluwe voorns.

We gingen naar de volgende lijn, die ook leeg was. De derde ook. Bij de vierde konden we zien dat de lijn strak naar de zijkant stond, tot in een bosje riet, en toen mijn vader eraan trok, zat hij vast. Papa bromde iets onverstaanbaars, pakte de lijn met beide handen vast en trok iets harder, maar die gaf geen centimeter mee. Het kon zijn dat de stroming de haak mee het riet in had getrokken. Maar het kon ook zijn dat een paling de haak had ingeslikt en zichzelf en de lijn in de planten had verstrikt en daar nu zijn tijd lag af te wachten. Als je de lijn strak vasthield, kon

je soms kleine bewegingen voelen, alsof datgene wat er onder water vastzat, daar aan het andere uiteinde van de lijn, zich schrap zette.

Papa wrikte en trok, beet op zijn lip en vloekte machteloos. Hij wist dat er maar twee manieren waren om aan deze situatie een eind te maken, en dat die allebei een verliezer hadden. Of hij kreeg de paling los en kon hem ophalen, of hij scheurde de lijn kapot en liet de paling op de bodem liggen, verstrikt in het riet, met de haak en het zware zinklood als pas gesmede boei.

Deze keer was er geen redden aan. Hij deed een paar passen opzij en probeerde een andere hoek. Hij trok zo hard dat het nylon zich spande en uitrekte als een viool snaar. Het hielp niet.

‘Nee, het gaat niet,’ zei hij na een tijdje, en hij trok uit volle macht, zodat de lijn met een harde knal kapotging.

‘Nu maar hopen dat hij het overleeft,’ zei hij, en we liepen verder de oever op en af.

Bij de vijfde lijn bukte mijn vader weer, en hij voelde voorzichtig met zijn vingertoppen aan de lijn. Toen kwam hij overeind en deed een stap opzij. ‘Neem jij hem?’ vroeg hij.

Ik pakte de lijn vast, trok zacht en voelde meteen de kracht waarmee er werd gereageerd. Dat gevoel kwam me bekend voor, ik trok iets harder en de vis begon zich te roeren. ‘Het is een paling,’ zei ik.

Een paling probeert niet ervandoor te gaan, zoals bijvoorbeeld een snoek, maar gaat zijdelings kronkelen, en dat zorgt voor een soort zuigende weerstand. De paling is verbazend sterk voor zijn grootte en is ondanks zijn kleine vinnen ook een goede zwemmer.

Ik haalde de lijn zo langzaam mogelijk in, zonder mee te geven, alsof ik het moment zo lang mogelijk wilde vasthou-

den. Maar de lijn was kort en er was geen rietbosje waarin de paling zou kunnen vluchten, dus het duurde niet lang of ik tilde hem boven water en zag zijn geelbruine, glanzende lijf kronkelen in het ochtendlicht. Ik probeerde hem achter de kop te pakken, maar het was bijna onmogelijk om hem vast te houden. Hij slingerde zich als een slang om mijn onderarm, langs mijn elleboog omhoog, en ik voelde zijn kracht, meer statisch dan als een beweging. Als ik hem nu losliet, zou hij door het gras wegvluchten en het water weer in gaan voordat ik hem weer te pakken kon krijgen.

Maar na een tijdje kregen we de haak los. Mijn vader vulde de emmer met water uit de rivier. Ik liet de paling erin glijden, en die begon meteen rond te zwemmen, heel geroutineerd als het ware. Mijn vader legde zijn hand op mijn schouder en zei dat hij mooi was. We liepen met lichte tred door naar de volgende lange lijn, de steile oever op en af. En ik mocht de emmer dragen.

Aristoteles en de paling die uit de modder voortkwam

Er zijn gevallen waarin je moet kiezen wat je wilt geloven. De paling is zo'n geval.

Als je Aristoteles wilt geloven, ontspruiten alle alen uit leem. Ze ontstaan als uit het niets in de modderbodem onder water. Dat wil zeggen dat ze niet door andere palingen worden voortgebracht die zich voortplanten zoals het hoort, door geslachtsvereniging en bevruchting van eitjes.

De meeste vissen, schreef Aristoteles in de vierde eeuw voor Christus, leggen natuurlijk eieren en paaien. Maar de paling is een uitzondering, verklaarde hij. Het is geen vrouwtje en geen mannetje. De paling legt geen eitjes en paait niet. Een aal geeft het leven niet door aan andere alen. Dat komt ergens anders vandaan.

Aristoteles stelde voor: bestudeer gedurende een droge periode een kleine poel zonder doorstroming. Als al het water verdampt is en alle modder en leem is opgedroogd, is er op de harde bodem geen teken van leven meer te vinden. Daar kan geen enkel wezen leven, en een vis al helemaal niet. Maar als de eerste regen komt en het bekken langzaam weer volloopt, gebeurt er iets fantastisch. Opeens zit het poeltje weer vol paling. Opeens zijn ze er gewoon. Het regenwater schenkt ze het leven.

Aristoteles' conclusie was dat de paling domweg ont-

stáát – als een kronkelend, raadselachtig mirakel.

Dat Aristoteles belangstelling had voor de paling was niet zo verbazend. Hij interesseerde zich voor alles wat leefde. Als denker en theoreticus legde hij samen met Plato de grondslag voor de hele westerse filosofie, maar hij was ook natuurwetenschapper, naar de maatstaven van zijn eigen tijd althans. Er wordt wel gezegd dat Aristoteles de laatste mens was die ‘alles wist’, dat wil zeggen de laatste die alle kennis bezat die de mens in zijn tijd had vergaard. Hij was onder meer ook een voorloper op het gebied van het observeren en beschrijven van de natuur. Zijn grote werk *Historia animalium* (‘Geschiedenis van de dieren’) was een eerste poging, meer dan tweeduizend jaar vóór Linnaeus, om de dierenwereld te systematiseren en te ordenen. Aristoteles observeerde en beschreef een enorme hoeveelheid dieren en gaf aan wat ze van elkaar onderscheidde. Hoe ze eruitzagen, hun lichaamsdelen, kleuren en vormen, hoe ze leefden en zich voortplantten, waarmee ze zich voedden, hoe ze zich gedroegen. In *Historia animalium* ligt de oorsprong van de moderne dierkunde. Het werd een standaardwerk in de natuurwetenschap, in elk geval in de zeventiende eeuw.

Aristoteles was opgegroeid in Stageira op Chalcidice, een schiereiland met drie lange, smalle landtongen die aan de noordkant in de Egeïsche Zee steken als een hand met drie vingers. Hij leefde in bevoorrechte omstandigheden, want zijn vader was lijfarts van de koning van Macedonië, en kreeg er scholing en zelfvertrouwen. Waarschijnlijk had zijn vader voor hem ook een toekomst als arts in gedachten. Maar Aristoteles werd al vroeg wees. Zijn vader stierf toen hij nog een tiener was, zijn moeder waarschijnlijk nog eerder. Aristoteles werd opgenomen door een familielid en op zijn zeventiende naar Athene gestuurd om te

studeren aan de beste school van de oudheid, de Academie van Plato. Een jongeman, leergierig en briljant, eenzaam in een vreemde stad, met een verlangen om de wereld te leren kennen dat enkel iemand die van zijn eigen oorsprong afgesneden is, kan navoelen. Twintig jaar lang studeerde hij aan de zijde van Plato in Athene, en in veel opzichten werd hij diens gelijke, maar toen Plato stierf en Aristoteles niet werd benoemd tot hoofd van de Academie, vertrok hij naar het eiland Lesbos. Daar begon hij serieus studie te maken van de dieren en de natuur. Misschien dacht hij daar ook voor het eerst na over het ontstaan van de paling.

Er is niet veel bekend over de manier waarop Aristoteles bij zijn natuurwetenschappelijke studie te werk ging. Hij registreerde zijn waarnemingen en ontleding niet. Hij verantwoordde zijn ontdekkingen en inzichten zelfverzekerd en gedetailleerd, maar vertelde er zelden bij hoe hij daartoe gekomen was. Dat hij zelf veel van de dissecties uitvoerde die aan de *Historia animalium* ten grondslag liggen, staat echter zo goed als vast. Hij lijkt vooral veel tijd te hebben gestoken in het bestuderen van waterdieren, en dan vooral de paling. Van geen enkel ander dier beschrijft hij zo vaak en zo gedetailleerd wat er onder hun huid verborgen is, hoe de organen liggen en hoe de kieuwen in elkaar zitten.

Over de paling polemiseert hij ook vaak rechtstreeks met andere, niet met name genoemde natuurwetenschappers. Alsof het dier toen al een bron was van gissingen, tegenstrijdige opvattingen en conflicten. Aristoteles is volstrekt categorisch wanneer hij beweert dat een paling nooit ofte nimmer eieren draagt – en wie iets anders denkt, heeft het dier domweg onvoldoende bestudeerd. Hierover bestaat geen enkele twijfel, schrijft hij, want wanneer je